

Izvirni znanstveni članek/Original article

SPOLNA VZGOJA V SREDNJIH ŠOLAH: STALIŠČA LJUBLJANSKIH SREDNJEŠOLCEV DO NEKATERIH VPRAŠANJ O SPOLNOSTI

SEX EDUCATION IN SECONDARY SCHOOLS: THE STANCE OF SECONDARY SCHOOLS STUDENTS FROM LJUBLJANA ON SOME SEX- RELATED ISSUES

Aleksandra Žalar, Evita Leskovšek

Ključne besede: adolescenti, raziskava, spolnost, spolno nasilje, vzgoja za zdravje

IZVLEČEK

Uvod: Raziskave med slovenskimi srednješolci, ki nakazujejo potrebo po posodobitvi spolne vzgoje, večinoma obravnavajo vprašanja o obnašanju v zvezi s spolnostjo. Namen naše raziskave je bil pridobiti podatke o stališčih dijakov do pouka spolne vzgoje ter o njihovem prepoznavanju spolnega nasilja, ki so prav tako pomembno izhodišče za posodobitev programa spolne vzgoje.

Metode: Za zbiranje podatkov je bila uporabljena tehnika anketiranja. Vzorec so predstavljali dijaki prvih in tretjih letnikov naključno izbranih oddelkov ljubljanskih srednjih poklicnih šol ($n = 96$). Anketiranje je potekalo v maju 2011, v razredu, ob prisotnosti anketarja. Zagotovljena je bila anonimnost. V strukturiran vprašalnik so bila vključena vprašanja o mnenju dijakov o vsebinah in organizaciji pouka spolne vzgoje ter lestvica prepričanja o tem, kaj zanje predstavlja spolno nasilje. Za analizo podatkov je bil uporabljen test χ^2 ($p = 0,05$).

Rezultati: 56,9 % dijakov prvih letnikov in 28,9 % tretjih letnikov se je opredelilo za uvedbo spolne vzgoje kot posebnega predmeta ($p = 0,024$). 53,7 % dijakov je kot spolno nasilje označilo »spolno obarvano obrekovanje«, 60,4 % »neželeno nagovarjanje na spolnost« in 69,8 % »nepotrebno dotikanje«. Najmanj dijakov je kot spolno nasilje označilo pohotne poglede (14,7 %) in žvižganje za nekom (8,4 %).

Diskusija in zaključek: Raziskava nakazuje potrebo po sistemski urejenosti pouka spolne vzgoje v srednji šoli. Podatki ponujajo pomembna izhodišča za nadaljnje raziskovanje in posodobitev vzgoje za zdravje v srednjih šolah.

Key words: adolescents, research, sex, sexual violence, health education

ABSTRACT

Introduction: The research hitherto conducted among Slovenian secondary school students focused primarily on their sex-related behaviours and heightened the need for modernizing the existing sex education contents and programmes. The purpose of the present study was to obtain the data on the students' attitudes and opinions on sex education and their recognition of sexual harassment. These findings may have important implications for the development of new programmes which would meet the needs of the present population.

Methods: In a cross-sectional research study the data were collected through a structured questionnaire. The sample was composed of randomly selected first and third-year students of secondary schools in Ljubljana ($n = 96$). The survey was conducted in the

dr. Aleksandra Žalar, viš. med. ses., univ. dipl. org.; Reboljeva 5, 1000 Ljubljana
Kontaktne e-naslov/Correspondence e-mail: aleksandra.zalar2@gmail.com

Evita Leskovšek, dr. med., spec. soc. med.; Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije, Trubarjeva 2, 1000 Ljubljana

Članek je nastal na osnovi podatkov, pridobljenih v Razvojno-raziskovalnem projektu Terciar-I *Spolna vzgoja v okviru formalnega šolskega izobraževanja*, ki je potekal na Inštitutu za varovanje zdravja Republike Slovenije v letu 2011.

Prejeto/Received: 3. 7. 2013 Sprejeto/Accepted: 17. 11. 2013

presence of the interviewer in the classrooms, in May 2011. The anonymity of the respondents was ensured. The questionnaire included items regarding the students' opinions on the content and organization of sex education and a scale of their beliefs of what constitutes sexual harassment. The χ^2 test ($p = 0.05$) was used for the analysis of data.

Results: A good half of the first-year students (56.9 %) and nearly one third of the third-year students (28.9 %) believe that sex education should be a compulsory part of the secondary curriculum ($p = 0.024$). The students defined sexual harassment as »telling lies or spreading rumors about a person's personal sex life« (53.7 %), »unwanted pressure for sexual favors« (60.4 %), »unwanted deliberate touching« (69.8 %), »unwanted sexual looks« (14.7 %) and »whistling at someone« (8.4 %).

Discussion and conclusion: According to the results obtained, further research on the current topic is recommended, focusing on systematic sexual education and monitoring. The results also provide a solid foundation for future research and modernization of health education in secondary schools.

Uvod

Mladostništvo je obdobje, ki pomembno vpliva na razvoj in izoblikovanje osebne identitete ter na oblikovanje vrednot in sposobnosti uspešnega reševanja sodobnih izzivov ter dvig kakovosti življenja tako na individualnem nivoju kot v skupnosti. Na prehodu v adolescenco in v obdobju adolescence se zaradi sprememb v odnosu do odraslih avtoritet, od katerih mladostnik postaja vse bolj neodvisen, poveča tudi število situacij, ki od mladostnika zahtevajo spoprijemanje. Za obvladovanje in reševanje sodobnih problemov je nujna visoka stopnja znanja in sposobnost uporabe znanja, oblikovanja informacij in drugih dejavnikov za dvig kakovosti življenja. Med vsemi naštetimi dejavniki ima nedvomno svoje mesto tudi vzgoja za zdravje v osnovnih in srednjih šolah. Pomen vzgoje za zdravje je še posebej viden v spolni vzgoji. Na to, da pri vzgoji za zdravo spolnost šola predstavlja pomembno vlogo, opozarjajo nekateri tuji avtorji (Fineran, Gruber, 2009; Chiodo, et al., 2009; Kirby, Laris, Rolleri, 2007).

Raziskave s področja spolnosti med slovenskimi srednješolci kažejo na to, da je podajanje teh vsebin v srednjih šolah dokaj neenotno in nepopolno. Dosedanje raziskave večinoma vključujejo vprašanja, ki se tičejo obnašanja mladostnikov v zvezi s spolnostjo. V slovenskem prostoru sicer nimamo veliko tovrstnih raziskav, vendar so njihovi rezultati med seboj dokaj primerljivi. Tako je raziskava o spolnem vedenju, leta 2004 izvedena na reprezentativnem vzorcu 2380 slovenskih srednješolcev prvih in tretjih letnikov, pokazala, da je spolne odnose imelo že 24 % fantov in 21 % deklet prvih letnikov in 52 % fantov ter 54 % deklet tretjih letnikov. Avtorji ugotavljajo, da kontracepcijske metode in spolno prenosljive okužbe dijaki slabo poznajo. Uporaba kontracepcijskih tablet med anketiranimi srednješolci je ugodna, rabo kondoma pa je potrebno še spodbujati (Pinter, et al., 2006).

Raziskava, opravljena na eni od srednjih šol v velenjski občini, je pokazala, da je med 16. in 18. letom starosti spolno aktivnih 62 % fantov ter 78 % deklet. 48 % fantov in 60 % deklet navaja uporabo zaščite pred neželjeno nosečnostjo, bodisi kontracepcijske tablete bodisi kondom. Fantje največ informacij o spolnosti dobijo iz knjig, revij, interneta; dekleta pa

od staršev. Zaskrbljujoče je dejstvo, da le slabih 5 % fantov navaja, da dobijo te podatke od učiteljev, med dekleti pa nobena. Anketa je pokazala tudi izjemno slabo poznavanje spolno prenosljivih okužb, razen AIDS-a (akviriranega imunskega deficitnega sindroma) (Kontič, 2009). Nekaj vprašanj o spolnem vedenju je vključenih tudi v raziskavo »Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju«, ki pod okriljem Svetovne zdravstvene organizacije poteka vsake štiri leta. Med slovenskimi srednješolci jo od leta 2002 izvaja Inštitut za varovanje zdravja (IVZ) Republike Slovenije. O tem, da so že imeli spolne odnose, je v raziskavi, izvedeni v letu 2010, poročalo 28 % petnajstletnikov. Eno izmed zanesljivih metod preprečevanja nosečnosti so pri zadnjem spolnem odnosu uporabili trije od štirih petnajstletnikov, ki so že imeli spolne odnose (Inštitut, 2013).

Hafner in Lesjak (2007) v analizi pristopov do obravnavanja in vključevanja vsebin s področja spolnosti na podlagi pregleda šolskih programov nekaterih evropskih držav ugotavljata, da v Sloveniji zaostajamo. V prispevku se predvsem osredotočata na izkušnje v Franciji, na Nizozemskem in Švedskem. Francija npr. že od leta 1973 spolni vzgoji namenja del šolskega programa, poseben poudarek so le-temu namenili v letu 1999. Francoska vlada je leta 2000 začela obsežno informacijsko kampanjo, namenjeno srednješolcem, ki vključuje široko medijsko aktivnost in distribucijo zdravstvenovzgojnih gradiv s področja kontracepcije. Oblikovan imajo nacionalni program, osredotočen na spolno prenosljive okužbe. Vključeni so učitelji biologije, vabijo pa tudi druge strokovnjake. Nizozemska tovrstno izobraževanje za mlade večinoma zagotavlja v okviru pouka biologije. Od leta 1993 vlada podpira programe, ki mlade poučujejo odgovornega vedenja v skrbi za zdravje, še posebej na področju spolnosti. Poudarek dajejo tudi vrednotam in komunikaciji ter pridobivanju veščin za sprejemanje zdravih in varnih odločitev. Švedska je leta 1995 radikalno spremenila politiko spolne vzgoje. Nacionalna mreža klinik za mladostnike se je usmerila v svetovanje o kontracepciji in v zagotavljanje brezplačne kontracepcije.

Strokovnjaki poudarjajo pomen spolne vzgoje v šoli v povezavi z različnimi vsebinami. Samkange-Zeeb, Spallek, Zeeb (2011) menijo, da ima spolna vzgoja

pri adolescentih pomembno vlogo pri preprečevanju spolno prenosljivih okužb, in sicer ne glede na okolje. Te bolezni so namreč resen problem ne le v državah v razvoju, ampak tudi v razvitih državah. Espelage, Basile, Hamburger (2012) opozarjajo na pomen vključevanja vsebin, ki se tičejo spolnega nadlegovanja. V raziskavi med dijaki srednjih šol jih je 12 % poročalo, do so že koga spolno ustrahovali, 15 % fantov in 22 % deklet pa je poročalo, da so o sošolcih širili »spolne komentarje«.

Strasburger (2012) v svojem prispevku ugotavlja, da je bila v odsotnosti učinkovite spolne vzgoje v Združenih državah Amerike (ZDA) glavna vloga pri seznanjanju mladostnikov s spolnostjo prepuščena medijem. Opozarja na sposobnost medijev, da vplivajo na mladostnikov odnos in prepričanje o spolnosti. Navaja močno povezavo med izpostavljenostjo medijskim vsebinam s področja spolnosti in prvim (zgodnejšim) spolnim odnosom. Tudi drugi strokovnjaki opozarjajo na potrebo po razvoju preventivnih ukrepov za zaščito otrok in mladostnikov pred škodljivim vplivom medijev. Mitchell, Wolak in Finkelhor (2007) opozarjajo na povečanje izpostavljenosti mladostnikov neželenu nagovarjanju, nadlegovanju in pornografiji preko interneta. To so vsebine, ki jih je potrebno upoštevati že pri vzgoji in izobraževanju osnovnošolcev; v srednji šoli pa je nujna njihova sistematična vključenost v redni učni program.

Vsebine spolne vzgoje se v slovenskih srednješolskih programih izvajajo v okviru programa vzgoje za zdravje, ki je v predmetniku vključena med obvezne izbirne vsebine. Program podpira celostno naravnost šole k zdravju kot vrednoti, vključuje didaktično-metodična priporočila in opredeljuje organizacijske oblike izvajanja. Sama organizacija izvedbe je prepuščena ravnateljem oz. organizacijsko-pedagoškimi vodjem šole. Za organizacijo in uspešno izvedbo vzgoje za zdravje, kot tudi spolne vzgoje, je potrebno poznati in upoštevati ciljno populacijo. Dosedanje raziskave med slovenskimi srednješolci večinoma vključujejo vprašanja, ki se nanašajo na s spolnostjo povezano obnašanje mladostnikov, potrebno pa je poznati tudi njihova stališča. V raziskavi »Spolna vzgoja v okviru formalnega šolskega izobraževanja«, ki je leta 2011 potekala na IVZ in katere podatki so predstavljeni v prispevku, je bil poudarek predvsem na mnenjih, stališčih in pričakovanjih dijakov.

Namen in cilj

Namen raziskave je bil pridobiti nekatere do sedaj manj raziskane podatke v zvezi s spolno vzgojo in spolnostjo med slovenskimi srednješolci, ki predstavljajo pomemben prispevek za učinkovito prenavo učnega programa vzgoje za zdravje. Cilj raziskave je bil pridobiti poleg nekaterih podatkov o obnašanju in seznanjenosti v zvezi s spolnostjo tudi podatke o pričakovanjih, mnenju in stališčih dijakov

do organizacije poučevanja in nabora vsebin pouka spolne vzgoje v srednjih šolah ter podatke o njihovem dojemanju spolnega nasilja.

Metode

Izvedena je bila presečna opisna raziskava. Podatki so bili zbrani strukturirano, s tehniko anketiranja.

Opis instrumenta

V raziskavi je bil za pridobivanje podatkov uporabljen v ta namen izdelan strukturiran vprašalnik, ki je poleg vprašanj vključeval lestvico stališč. Vprašalnik je bil pripravljen na podlagi izkušenj, pridobljenih s študijem domače in tuje literature o podobnih raziskavah (Chiodo, et al., 2009; Kontič, 2009; Bojc, 2007; Jeriček, et al., 2007; Mitchell, Wolak, Finkelhor, 2007). Upoštevana so bila tudi mnenja in ocene vprašalnika s strani slovenskih strokovnjakov s področja raziskovalne vsebine. Za testiranje zanesljivosti in veljavnosti vprašalnika je bilo opravljeno pilotsko anketiranje na vzorcu 17 dijakov. Končni vprašalnik je bil izdelan na podlagi pogovorov s strokovnjaki s področja psihologije, medicine in pedagogike. Ocene strokovnjakov so bile enotne in so potrdile ustreznost izbranih teoretičnih pojmov ter definicij spremenljivk v posameznih vprašanjih in lestvici stališč. Pri izdelavi in usmeritvi lestvice stališč so bila upoštevana mnenja in izkušnje avtorice podobne raziskave na eni izmed slovenskih šol (Bojc, 2007). V vprašalniku so bila uporabljena vprašanja zaprtega in polodprtega tipa ter petstopenjska lestvica stališč. Vprašanja so se nanašala na mnenje dijakov o pouku spolne vzgoje v šoli, na njihovo seznanjenost s kontracepcijo in poznavanje spolno prenosljivih okužb, na odnose med spoloma oziroma spolno vedenje ter na prepoznavanje spolnega nasilja.

Opis vzorca

Vzorec so predstavljali dijaki naključno izbranih oddelkov srednjih poklicnih šol v Ljubljani z že izvedenim programom vsebin s področja spolnosti. Enoto je predstavljal posamezen dijak, ki je bil na dan anketiranja prisoten v izbranem oddelku izobraževalne ustanove. Vzorec je predstavljal tri oddelke prvih in dva oddelka tretjih letnikov srednjih poklicnih šol v Ljubljani. Izbran je bil naključno (ločeno za prve in tretje letnike) iz Seznama srednjih poklicnih šol v Ljubljani za šolsko leto 2010/2011, objavljenega na spletni strani Ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije, ki je obsegal šestnajst šol. V izbranih šolah je bilo anketiranje izvedeno v prvem oddelku izbranega letnika po abecedi (npr. 1. a oz. 3. a). Glede na seznam dijakov je prvotni vzorec obsegal 105 enot. Sedem dijakov na dan anketiranja ni bilo prisotnih v razredu, dva sta vrnila neizpolnjene vprašalnike. Končni vzorec

je tako obsegal 96 enot, od tega 58 (60,4 %) dijakov prvih letnikov in 38 (39,6 %) dijakov tretjih letnikov. Glede na spol je bilo v vzorcu zajetih 42 (43,8 %) fantov in 54 (56,2 %) deklet. Med zajetimi dijaki je 19,0 % fantov in 24,1 % deklet navedlo, da je že imelo spolne odnose.

Opis poteka raziskave in opis obdelave podatkov

Anketiranje je potekalo v maju 2011, v razredu, ob prisotnosti šolskega strokovnega delavca (dalje »anketarja«), ki je s strani IVZ vnaprej prejel podrobna navodila in je bil anketirancem na voljo za morebitna vprašanja oz. nejasnosti. Anonimnost je bila zagotovljena. Poleg vprašalnikov so anketirani dijaki prejeli tudi kuverte, v katere so vložili izpolnjene vprašalnike, jih zalepili in oddali anketarju, ki jih je nato posredoval na IVZ. Za izpolnjevanje vprašalnika so dijaki imeli na voljo 30 minut.

Podatki so bili obdelani s statističnim programom SPSS (Statistical Package for the Social Science 15.0).

Porazdelitve vrednosti spremenljivk so bile prikazane s frekvenčnimi in strukturnimi razpredelnicami. Statistične analize so bile narejene glede na spol in letnik ter po posameznih sklopih raziskovalnih vprašanj. Uporabljen je bil test χ^2 ($p < 0,05$).

Rezultati

Mnenje o uvedbi spolne vzgoje v šoli kot posebnega predmeta

45,8 % anketiranih dijakov se je opredelilo za uvedbo spolne vzgoje v šoli kot posebnega predmeta, 32,3 % bi jih te vsebine raje poslušalo v okviru drugih predmetov, 21,9 % pa jih je neopredeljenih. Glede na spol se je več fantov kot deklet opredelilo za samostojen predmet, vendar razlike niso bile statistično pomembne. Glede na letnik, se je za uvedbo samostojnega predmeta opredelilo približno polovico manj dijakov tretjega letnika kot dijakov prvega letnika ($\chi^2 = 7,497$, $p = 0,024$) (Razpredelnica 1).

Razpredelnica 1: Mnenja anketiranih dijakov o uvedbi spolne vzgoje kot posebnega predmeta

Table 1: The interviewed students' opinions of introducing sex education as a special subject

Mnenja dijakov/Opinions of the students	Spol/Gender*			Letnik/Year**	
	Skupaj/Total n (%)	Fantje/Boys n (%)	Dekleta/Girls n (%)	Prvi/First n (%)	Tretji/Third n (%)
Zdelo bi se mi v redu./I would think it was OK.	44 (45,8)	21 (50,0)	23 (42,6)	33 (56,9)	11 (28,9)
Bolje v okviru drugih predmetov./Better as part of other subjects.	31 (32,3)	15 (35,7)	16 (29,6)	14 (24,1)	17 (44,8)
Ne vem./I don't know.	21 (21,9)	6 (14,3)	15 (27,8)	11 (19,0)	10 (26,3)

Legenda/Legend: n – absolutno število/absolute number; % – odstotek/percent

*mnenje glede na spol/opinion by gender: $\chi^2 = 2,520$; $p = 0,284$

**mnenje glede na letnik/opinion by year: $\chi^2 = 7,497$; $p = 0,024$

Mnenje o naboru vsebin, ki sodijo k pouku spolne vzgoje

Več kot polovica anketiranih dijakov meni, da sodi k pouku spolne vzgoje šest od v vprašalniku ponujenih devetih vsebin. Od tega jih je največ označilo »spolne odnose« (92,7 %), »kontracepcijo« (91,7 %) in »spolno prenosljive okužbe« (90,6 %); zadnji dve mesti sta zavzeli vsebini »odnosi in vloge v družini« (26,0 %) in »nasilje v družini« (11,5 %). Glede na spol in letnik so bile statistično pomembne razlike pri dveh odgovorih, in sicer je »skrb za ohranjanje zdravja in odgovorno vedenje do možnih posledic« označilo več deklet kot fantov ($\chi^2 = 5,544$, $p = 0,018$), »medsebojne odnose med spoloma« pa je označilo več dijakov tretjih letnikov kot prvih ($\chi^2 = 3,757$, $p = 0,053$) (Razpredelnica 2).

Prepoznavanje spolnega nasilja

Spremenljivke o dojetanju spolnega nasilja smo zaradi enakih razmerij obravnavali kot intervale. Gre za spremenljivko ordinatne merske lestvice. Ocene dojetanja posameznih dejanj kot spolnega nasilja zavzemajo vrednosti od 1 do 5, pri čemer je potrebno upoštevati, da večja vrednost predstavlja manjše prepričanje (nikakor nisem prepričan/a) in manjša vrednost večje prepričanje (zelo sem prepričan/a), da neko dejanje predstavlja dejanje spolnega nasilja. Izračun aritmetičnih sredin kaže na to, da so za »poskus ali izvršitev posilstva« dijaki na splošno najbolj prepričani, da predstavlja primer spolnega nasilja ($\bar{x} = 1,13$), najmanj pa za »žvižganje za tabo« ($\bar{x} = 4,06$) (Razpredelnica 3).

Razpredelnica 2: *Odgovori anketiranih dijakov o tem, kaj sodi k pouku spolne vzgoje (delež odgovorov »da«)*
 Table 2: *Answers of the participantst on the contents of sexual education (share of answers 'yes')*

Kategorija vsebin/ Category of the contents	Spol/Gender			Letnik/Year	
	Skupaj/Total	Fantje/ Boys	Dekleta/Girls	Prvi/First	Tretji/Third
	<i>n (%) R</i>	<i>n (%) R</i>	<i>n (%) R</i>	<i>n (%) R</i>	<i>n (%) R</i>
Anatomija spolnih organov/Anatomy of sexual organs	55 (57,3) 6	25 (59,5) 5	30 (55,6) 6	29 (50,0) 6	26 (68,4) 6
Kontracepcija/Birth control	88 (91,7) 2	37 (88,1) 2	51 (94,4) 1,5	54 (93,1) 2	34 (89,5) 1,5
Spolno prenosljive okužbe/ Sexually transmitted diseases	87 (90,6) 3	36 (85,7) 3	51 (94,4) 1,5	53 (91,4) 3	34 (89,5) 1,5
Puberteta/Puberty	36 (37,5) 7	17 (40,5) 7	19 (35,2) 7	19 (32,8) 7	17 (44,7) 7
Spolni odnosi/Sexual intercourse	89 (92,7) 1	39 (92,9) 1	50 (92,6) 3	56 (96,6) 1	33 (86,8) 3
Medsebojni odnosi med spoloma/Gender relations	58 (60,4) 5	21 (50,0) 6	37 (68,5) 5	30 (51,7) 5 ***	28 (73,7) 4,5 **
Odnosi v družini/ Relationships the family	25 (26,0) 8	12 (28,6) 8	13 (24,1) 8	12 (20,7) 8	13 (34,2) 8
Nasilje v družini/Family violence	11 (11,5) 9	6 (14,3) 9	5 (9,3) 9	4 (6,9) 9	7 (18,4) 9
Skrb za ohranjanje zdravja/ Care for maintaining health	72 (75,0) 4	26 (61,9) 4 *	46 (85,2) 4 *	44 (75,9) 4	28 (73,7) 4,5

Legenda/Legend: *n* – absolutno število/absolute number; % – odstotek/percent; *R* – rang/rank;

*odgovori glede na spol/answers by gender: $\chi^2 = 5,544$; $p = 0,018$

**odgovori glede na letnik/answers by year: $\chi^2 = 3,757$; $p = 0,053$

Razpredelnica 3: *Dojemanje spolnega nasilja*, osnove opisne statistike*
 Table 3: *Awareness of sexual harassment*, basics of descriptive statistics*

Oblika spolnega nasilja/Type of sexual violence	\bar{x}	<i>s</i>
Otipavanje, ščipanje/Grabbing, pinching	2,81	1,176
Pohotni pogledi/Wanton looks	3,68	1,044
Kazanje slik ali predmetov s spolno vsebino/Showing photos or objects with sexual content	3,15	1,235
Žvižganje za nekom/Whistling after you	4,06	0,909
Nespodobne opazke/Indecent remarks	3,08	0,996
Poskus ali izvršitev posilstva/Attempted or completed rape	1,13	0,548
Spolno obarvano obrekovanje/Sexual slander	2,60	1,066
Neželeno namigovanje, nagovarjanje na spolnost/Unwanted allusion and persuading to have sexual intercourse	2,54	1,114
Nepotrebno dotikanje/Unnecessary touching	2,28	0,992
Spolno obarvane pripombe o delih telesa/Sexual remarks about body parts	2,84	0,987

Legenda/Legend: *Dojemanje spolnega nasilja/Understanding sexual violence – 1 zelo sem prepričan(a)/very convinced, 2 prepričan(a) sem/convinced, 3 ne vem/I don't know, 4 nisem prepričan(a)/not convinced, 5 nikakor nisem prepričan(a)/not convinced at all; \bar{x} – povprečje/average; *s* – standardni odklon/standard deviation

97,9 % anketiranih dijakov obeh spolov meni, da k spolnemu nasilju spada »poskus ali izvršitev posilstva«. Najmanj jih je kot spolno nasilje označilo »žvižganje za nekom« (8,4 %). Sicer pa je polovica ali več anketiranih med fanti prepričana, da k spolnemu nasilju spada

še »nepotrebno dotikanje« in »neželeno namigovanje oz. nagovarjanje na spolnost«, med dekleti pa jih je toliko označilo »nepotrebno dotikanje«, »neželeno namigovanje in nagovarjanje na spolnost« ter »spolno obarvano obrekovanje« (Razpredelnica 4).

Razpredelnica 4: Odgovori anketiranih dijakov o tem, kaj predstavlja spolno nasilje (združeni odgovori »prepričan/a sem« in »zelo sem prepričan/a«) za posamezne oblike spolnega nasilja

Table 4: Answers of the participants on what constitutes sexual violence (joined answers »I am convinced« and »I am fully convinced«) for individual type of sexual violence

Oblika spolnega nasilja/Type of sexual violence	Spol/Gender			Letnik/Year	
	Skupaj/Total	Fantje/Boys	Dekleta/Girls	Prvi/First	Tretji/Third
	n (%) R	n (%) R	n (%) R	n (%) R	n (%) R
Otipavanje, ščipanje/Grabbing, pinching	41 (43,6) 5	19 (46,3) 5	22 (41,5) 6	21 (36,8) 6	20 (54,1) 4
Pohotni pogledi/Wanton looks	14 (14,7) 9	6 (14,3) 9	8 (15,1) 9	9 (15,8) 9	5 (13,2) 9
Kazanje predmetov s spolno vsebino/Showing objects with sexual content	30 (31,9) 8	13 (31,0) 7,5	17 (32,7) 7	17 (30,4) 8	13 (34,2) 7
Žvižganje za nekom/Whistling after you	8 (8,4) 10	3 (7,1) 10	5 (9,4) 10	5 (8,8) 10	3 (7,9) 10
Nespodobne opazke/Indecent remarks	32 (33,7) 7	18 (42,9) 6	14 (26,4) 8	22 (38,6) 5	10 (26,3) 8
Poskus ali izvršitev posilstva/Attempted or completed rape	94 (97,9) 1	41 (97,6) 1	53 (98,1) 1	56 (96,6) 1	38 (100,0) 1
Spolno obarvano obrekovanje/Sexual slander	51 (53,7) 4	20 (47,6) 4	31 (58,5) 4	33 (56,9) 4	18 (48,6) 5
Neželeno nagovarjanje na spolnost/Unwanted persuading to have sexual intercourse	58 (60,4) 3	21 (50,0) 3	37 (68,5) 3	36 (62,6) 3	22 (57,9) 3
Nepotrebno dotikanje/Unnecessary touching	67 (69,8) 2	27 (64,3) 2	40 (74,1) 2	42 (72,4) 2	25 (65,8) 2
Spolno obarvane pripombe o delih telesa/Sexual remarks about body parts	35 (37,2) 6	13 (31,0) 7,5	22 (42,3) 5	20 (35,1) 7	15 (40,5) 6

Legenda/Legend: n – absolutno število/absolute number; % – odstotek/percent; R – rang/rank

Diskusija

V članku predstavljena analiza je bila narejena na podlagi podatkov, pridobljenih v okviru raziskave »Spolna vzgoja v okviru formalnega šolskega izobraževanja«, katere glavni namen je bil pridobiti podatke o stališčih dijakov do pouka spolne vzgoje ter o njihovem prepoznavanju spolnega nasilja. Ti podatki so med slovenskimi srednješolci manj raziskani, predstavljajo pa pomemben del programa vzgoje za zdravje, posebej za vsebine s področja spolnosti. Ciljna populacija so bili dijaki prvih in tretjih letnikov naključno izbranih oddelkov srednjih poklicnih šol v Ljubljani.

Iz analize podatkov je razvidno, da se je za uvedbo spolne vzgoje v šoli kot posebnega predmeta opredelilo blizu polovice anketiranih dijakov. Statistično pomembne razlike so bile glede na letnik, in sicer se je za to opredelilo pomembno več dijakov prvega letnika kot tretjega. Več kot polovica vseh anketiranih dijakov je menila, da sodi k pouku spolne vzgoje šest od devetih v vprašalniku ponujenih vsebin. Zaskrbljujoč je podatek, da je le četrtina dijakov navedla, da sodijo

k pouku spolne vzgoje vsebine, ki se tičejo »odnosov in vloge v družini«, in le desetina je kot take navedla vsebine, ki se tičejo »nasilja v družini«. Statistično pomembne razlike so bile pri dveh odgovorih, in sicer je vsebine »skrb za ohranjanje zdravja in odgovorno vedenje do možnih posledic« označilo več deklet kot fantov; vsebine »medsebojni odnosi med spoloma« pa je označilo več dijakov tretjih letnikov kot prvih. Za »poskus ali izvršitev posilstva« so dijaki najbolj prepričani, da predstavlja spolno nasilje. O tem je prepričanih 98 % dijakov. Več kot polovica jih je prepričanih, da spolno nasilje predstavljajo »spolno obarvano obrekovanje«, »neželeno namigovanje oziroma nagovarjanje na spolnost« in »nepotrebno dotikanje«. Najmanj jih je kot spolno nasilje označilo »pohotne poglede« in »žvižganje za nekom«. Analiza podatkov je pokazala, da so dekleta oz. dijaki prvih letnikov večinoma prej prepričani, da neko dejanje predstavlja dejanje spolnega nasilja kot fantje oz. dijaki tretjih letnikov, vendar so bile razlike minimalne.

Podatke naše raziskave, predvsem zaradi različnih raziskovalnih vprašanj, težko primerjamo z drugimi raziskavami. Dosedanje podobne raziskave v Sloveniji

večinoma vključujejo le nekatera vprašanja, ki se tičejo spolnega vedenja, nekaj je tudi vprašanj, ki se tičejo znanja o spolnosti, spolno prenosljivih boleznih in kontracepciji. Vsebine, ki se tičejo stališč in mnenj dijakov do pouka spolne vzgoje v šoli ter dojemaju spolnega nasilja, kar je bil glavni namen naše raziskave, v drugih podobnih raziskavah le redko zasledimo, so pa ti redki podatki večinoma primerljivi z našimi. Tako se je npr. podobno kot v naši raziskavi več kot polovica dijakov strinjala s tem, da bi spolno vzgojo uvedli kot poseben predmet, že v raziskavi, opravljeni konec prejšnjega stoletja na srednji zdravstveni šoli in eni od ljubljanskih gimnazij (Hoyer, Stjepanovič, 1997). Z izjemo »poskusa ali izvršitve posilstva« naša podatki nedvomno nakazujejo na dokaj slabo prepoznavanje spolnega nasilja – podobno ugotavlja Bojc (2007) v raziskavi, ki jo je v okviru diplomskega dela opravila med dijaki kočevske gimnazije. Avtorica navaja, da se neosveženost kaže tudi v tem, da se dijaki na spolno nasilje ne odzivajo tako, kot bi se morali.

Podobne ugotovitve najdemo tudi v tujih raziskavah. Ohnishi in sodelavci (2011) v članku na podlagi raziskave, izvedene med japonskimi študenti, navajajo, da anketirani verbalnega nasilja niso prepoznavali kot spolno nasilje. Opozarjajo, da je za zmanjšanje oziroma preprečevanje spolnega nadlegovanja in nasilja potrebno dvigniti nivo ozaveščenosti za prepoznavanje le-tega. Zaključujejo, da je za preprečevanje in zmanjšanje spolnega nasilja te vsebine potrebno vključiti v izobraževalne programe že v zgodnji fazi adolescence. Gådin (2012) opozarja na pomembnost prepoznavanja vedenja, povezanega s spolnim nadlegovanjem, že v osnovni šoli. Analiza podatkov raziskave, ki so jo opravili na ciljni populaciji osnovnošolcev na severu Švedske, je pokazala verbalno in neverbalno spolno nasilje v šoli že pri deklicah nižjih razredov osnovne šole. Avtorica opozarja na pomembno vlogo spolne vzgoje v šoli. Posebej opozarja na to, da bi šolski strokovni delavci morali priznati in prepoznati vedenje, povezano s spolnim nadlegovanjem, kot potencialni problem.

Fineran in Gruber (2009) prav tako opozarjata na pomembno vlogo tako spolne vzgoje v šoli kot tudi na vlogo učiteljev pri prepoznavanju problemov, povezanih s spolnim nadlegovanjem, ki imajo lahko tudi dolgoročne posledice. Mladostniki, ki so bili spolno nadlegovani, lahko zaradi slednjega zapostavijo tudi svojo kariero. Avtorja zaključujeta, da je mlade potrebno usposobiti, kako ravnati v primeru spolnega ali katerega drugega nasilja tudi kasneje v življenju, npr. na delovnem mestu. Chiodo in sodelavci (2009) prav tako opozarjajo na posledice spolnega nadlegovanja mladostnikov, ki se lahko pokažejo v njihovem kasnejšem življenju. Menijo, da je spolno nadlegovanje na začetku srednje šole močan napovednik prihodnjih šikaniranj s strani kolegov ali

potencialnih partnerjev tako za dekleta kakor tudi za fante. Poudarjajo pomembno vlogo spolne vzgoje v šolah pri preprečevanju in zmanjševanju posledic spolnega nadlegovanja.

Tudi Kirby, Laris in Rolleri (2007) spolno vzgojo v šoli ocenjujejo kot orodje za delno rešitev različnih mladostniških težav v zvezi s spolnostjo. Na podlagi analize raziskovalnih podatkov merjenja vpliva spolne vzgoje v šoli spolni vzgoji pripisujejo manj tvegana vedenja, večjo uporabo kondomov in kontracepcijskih tablet. Avtorji so analizo podatkov opravili na podlagi 83 raziskav iz različnih držav; največ v analizo vključenih raziskav je bilo iz ZDA, analiza pa je vključevala še raziskave iz Kanade, petih evropskih držav in 18 držav v razvoju. Avtorji članka še posebej poudarjajo dobre učinke, kadar se programi spolne vzgoje vključujejo oz. izvajajo skupaj z drugimi učinkovitimi programi, ki se že sicer izvajajo za isto ciljno populacijo.

Goldman (2011) opozarja na pomanjkljivo usposobljenost učiteljev. Navaja, da ima le malo učiteljev teoretično osnovo in sposobnost za poučevanje teh vsebin. Ekstrand, Engblom in Larsson (2011) na podlagi odgovorov anketiranih deklet v okviru švedske raziskave o spolni vzgoji v šoli opozarjajo tudi na pomanjkljiv izbor in slabo kvaliteto posredovanja nekaterih vsebin. Menijo, da so vsebine s področja anatomije dovolj dobro obravnavane, vsebine s področja spolnega nasilja, spolnega nadlegovanja, pornografije, splava, kontracepcije, plodnosti in nosečnosti pa so obravnavane pomanjkljivo.

Pomembno je, da se ne le zdravstveni delavci in strokovnjaki s področja promocije zdravja, ampak tudi delavci s področja vzgoje in izobraževanja zavedajo, da je šola eden izmed ključnih dejavnikov v izvajanju vzgoje in ozaveščanja o zdravem načinu življenja tudi na področju spolnosti. Šola je namreč prostor, ki posredno in neposredno sooblikuje izkušnje, stališča, znanje, vrednote in ravnanje. Izobraževanje in preventivne dejavnosti lahko vplivajo na zmanjšanje tveganja na različnih področjih. Šole morajo otrokom in mladostnikom posredovati verodostojne informacije in znanja. Dajati jim morajo možnost, da na podlagi znanja in lastnih izkušenj razpravljajo o različnih tematikah, tudi vsebinah s področja spolnosti. Zagotavljanje vsebin vzgoje in izobraževanja za spoštljive odnose in komuniciranje ter zdravo spolnost v učnih načrtih je ključno za celotno populacijo otrok in mladostnikov.

Na to, kako pomembno je, da mladi dobijo kakovostne in pravočasne informacije o spolnosti, nenazadnje kažejo tudi podatki prve nacionalne raziskave spolnega vedenja odraslih prebivalcev Slovenije iz leta 2000. Avtorji raziskave poročajo, da so moški in ženske z zgodnjimi spolnimi odnosi poročali o večjem številu spolnih partnerjev, torej bolj tveganem spolnem vedenju tudi kasneje v življenju.

Poleg tega so moški z zgodnjim prvim spolnim odnosom poročali o pogostejših spolno prenosljivih okužbah in so pri spolnem odnosu redkeje uporabili kondom. Ženske z zgodnjimi spolnimi odnosi pa so pogosteje poročale o najstniških nosečnostih. 16 % moških in kar polovica žensk, ki so imeli prvi spolni odnos pred 16. letom starosti, je menilo, da je bilo to prežgodaj. Da bi takrat, ko so imeli prvi spolni odnos, morali vedeti več, pa je izjavilo približno tri četrtine moških in žensk (Klavs, et al., 2006).

Izvedena raziskava ponuja dragocene informacije za strokovnjake, čeprav nudi le delen vpogled v področje spolnosti oziroma spolne vzgoje za mlade. Pomembno dopolnilo bi predstavljali podatki raziskav, ki bi se posebej osredotočile na ranljive osebe oziroma ranljive skupine mladostnikov, npr. mladostniške nosečnice, istospolno usmerjene in spolno zlorabljene. Prav tako se raziskava ni posebej ukvarjala z vplivom spolno obremenjenih medijskih vsebin na mladostnike, čeprav ima le-to zagotovo pomemben vpliv na stališča mladostnikov. Omejitev raziskave predstavlja velikost vzorca, prav tako je za morebitno nadaljnjo uporabo instrumenta potrebno preveriti njegovo zanesljivost.

Zaključek

Glavni namen raziskave je bil pridobiti podatke, ki jih običajno ne zasledimo v podobnih raziskavah, so pa pomemben pokazatelj stanja na področju pouka spolne vzgoje, ki v slovenskih srednjih šolah poteka v okviru obveznih izbirnih vsebin vzgoje za zdravje. Raziskava je vključevala vprašanja, ki so se nanašala predvsem na stališča dijakov do načina izvedbe in izbora vsebin pouka v zvezi s spolnostjo ter vprašanja o tem, kako dijaki dojemajo spolno nasilje. Analiza podatkov je pokazala, da si polovica dijakov želi uvedbo spolne vzgoje kot posebnega predmeta. Zaskrbljujoče je dejstvo, da le dobra tretjina meni, da sodijo v ta sklop vsebine o »puberteti«, le četrtina sem uvršča vsebine, ki se tičejo »odnosov in vloge v družini«, in le desetina vsebine o »nasilju v družini«. Prav tako je zaskrbljujoče dejstvo, da analiza rezultatov nakazuje relativno visoko stopnjo tolerance do spolnega nasilja (razen do »poskusa ali izvršitve posilstva«).

Rezultati raziskave ponujajo pomembna izhodišča tako za nadaljnje raziskovanje kot za prepotrebno posodobitev in uvedbo sistemsko urejene spolne vzgoje v slovenski šolski sistem.

Zahvala

Za strokovne nasvete in pomoč pri organizaciji in izvedbi anketiranja se zahvaljujemo višji svetovalki za področje zdravstvene vzgoje Fani Čeh, viš. med. ses., univ. dipl. org., z Zavoda Republike Slovenije za šolstvo.

Literatura

- Bojc K. Spolno nasilje v srednjih šolah: diplomsko delo univerzitetnega študija. Kranj: Univerza v Mariboru, Fakulteta za organizacijske vede; 2007: 24–48.
- Chiodo D, Wolfe DA, Crooks C, Hughes R, Jaffe P. Impact of sexual harassment victimization by peers on subsequent adolescent victimization and adjustment: a longitudinal study. *J Adolesc Health.* 2009;45(3):246–52.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.01.006>
PMid:19699420
- Ekstrand M, Engblom C, Larsson M, Tydén T. Sex education in Swedish schools as described by young women. *Eur J Contracept Reprod Health Care.* 2011;16(3):210–24.
<http://informahealthcare.com/doi/abs/10.3109/13625187.2011.561937>
PMid:21413866
- Espelage DL, Basile KC, Hamburger ME. Bullying perpetration and subsequent sexual violence perpetration among middle school students. *J Adolesc Health.* 2012;50(1):60–5.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2011.07.015>
PMid:22188835
- Fineran S, Gruber JE. Youth at work: adolescent employment and sexual harassment. *Child Abuse Negl.* 2009;33(8):550–9.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.01.001>
PMid:19758702
- Gådin KG. Sexual harassment of girls in elementary school: a concealed phenomenon within a heterosexual romantic discourse. *J Interpers Violence.* 2012;27(9):1762–79.
<http://dx.doi.org/10.1177/0886260511430387>
PMid:22592498
- Goldman JD. An exploration in health education of an integrated theoretical basis for sexuality education pedagogies for young people. *Health Educ Res.* 2011;26(3):526–41.
<http://dx.doi.org/10.1093/her/cyq084>
PMid:21602573
- Hafner A, Lesjak K. Spolnost in mladostniki – pregled pristopov v različnih evropskih državah. *Gorenjski bilten javnega zdravja.* 2007;1(4):20–1.
- Hoyer S, Stjepanović A. Spolna vzgoja mladostnikov. *Obzor Zdr N.* 1997;31(3/4):147–53.
- Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije. Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju. HBSC 2010: Uporaba varnih metod za preprečevanje nosečnosti med mladostniki v porastu. Dostopno na: http://www.ivz.si/Mp.aspx?ni=10&pi=5&_5_id=1700&_5_PageIndex=0&_5_groupId=178&_5_newsCategory=&_5_action>ShowNewsFull&pl=10-5.0. (10. 10. 2013).
- Jeriček H, Gabrijelčič Blenkuš M, Gregorič M, Fajdiga Turk V, Scagnetti N, Pokrajac T, et al. Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju: HBSC Slovenija 2006. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije; 2007: 173–83.
- Kirby DB, Laris BA, Roller LA. Sex and HIV education programs: their impact on sexual behaviors of young people throughout the world. *J Adolesc Health.* 2007;40(3):206–17.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2006.11.143>
PMid:17321420

Klavs I, Rodrigues LC, Weiss HA, Hayes R. Factors associated with early sexual debut in Slovenia: results of a general population survey. *Sex Transm Infect.* 2006;82(6):478–83.

<http://dx.doi.org/10.1136/sti.2006.019984>

PMid:17151034; PMCID:PMC2563873

Kontič T. Spolno vedenje velenjskih srednješolcev (diplomsko delo). Maribor: Univerza v Mariboru, Fakulteta za zdravstvene vede; 2009: 33–43.

Mitchell KJ, Wolak J, Finkelhor D. Trends in youth reports of sexual solicitations, harassment and unwanted exposure to pornography on the Internet. *J Adolesc Health.* 2007;40(2):116–26.

<http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2006.05.021>

PMid:17259051

Ohnishi M, Nakao R, Shibayama S, Matsuyama Y, Oishi K, Miyahara H. Knowledge, experience, and potential risks of dating violence among Japanese university students: a cross-sectional study. *BMC Public Health.* 2011;11:339.

<http://dx.doi.org/10.1186/1471-2458-11-339>

PMid:21592400; PMCID:PMC3111581

Pinter B, Čeh F, Verdenik I, Grebenc M, Maurič D, Pavičević L, et al. Spolno vedenje slovenskih srednješolcev v letu 2004. *Zdrav Vestn.* 2006;75(10):615-9.

Samkange-Zeeb FN, Spallek L, Zeeb H. Awareness and knowledge of sexually transmitted diseases (STDs) among school-going adolescents in Europe: a systematic review of published literature. *BMC Public Health.* 2011;11:727.

<http://dx.doi.org/10.1186/1471-2458-11-727>

PMid:21943100; PMCID:PMC3189891

Strasburger VC. Adolescents, sex, and the media. *Adolesc Med State Art Rev.* 2012;23 (1):15–33, ix.

PMid:22764553

Citirajte kot/Cite as:

Žalar A, Leskovšek E. Spolna vzgoja v srednjih šolah: stališča ljubljanskih srednješolcev do nekaterih vprašanj o spolnosti. *Obzor Zdrav Neg.* 2013;47(4):300–8.

